

O NASTANKU PREŽIHOVIH SOLZIC

Zbirka črtic *Solzice* je zadnje Prežihovo izdano delo in njegova edina knjiga za otroke. Razen tega je med pisateljevimi deli prav ta knjiga doslej doživela največ ponatisov in prevodov in tako pomeni njegov največji uspeh pri bralcih. Ta dejstva so lahko uspešna pobuda za literarnega zgodovinarja, da usmeri posebno pozornost na knjigo, čeprav zbirka ne pomeni umetniškega vrha Prežihove ustvarjalnosti. Pričujoča študija poskuša osvetliti enega od problemov v zvezi s to knjigo, problem geneze zbirke.

O pobudah, ki so Prežihovega Voranca spodbudile, da je napisal zbirko spominskih in mladinskih črtic *Solzice*, imamo na voljo več pisateljevih izjav, zapisanih in intervjuju in v spominskih člankih njegovih prijateljev in znancev. Večina teh izjav se omejuje na to, da je bila zbirka zasnovana predvsem kot nekaka tvorna polemika proti prevladujoči smeri v slovenski književnosti za mladino, katere osnovni značilnosti sta odmaknjeni od življenjske resničnosti in zgrešen pogled na otrokovo duševnost in ki jo je Prežih krstil po Župančičevi pesniški zbirki za otroke za »cicibanstvo«. Prva taka izjava je zabeležena v anonimnem članku *Prežihov Voranc in njegove »Solzice«*, ki je bil napisan ob podelitvi nagrade vlade FLRJ: »Nedavno je dal Prežihov Voranc naslednjo izjavo: 'Solzice' sem napisal zato, ker je pri nas v mladinski literaturi bilo preveč 'cicibanov'. Hotel sem pokazati, da pri nas ni bilo samo tako — 'cicibančiči'. To sem dejal tudi Župančiču, on pa mi je odgovoril: 'To je dobro, kar napravi tako.'« (LdP 1950, št. 4, str. 3.) Še določneje in bolj podrobno je to mnenje izrazil v intervjuju z Oskarjem Hudalesom:

»Najin pogovor je moral nujno preiti na njegovo nagrajeno knjigo ...

'Solzice sem napisal že prej, že leta 1941,' je pojasnil Voranc. 'Pozneje sem napisal še nekaj črtic in tako je nastala knjiga. Pravzaprav sem jo napisal iz zlehtnobe.'

V očeh sta mu zaplesala plamenčka.

'Da, iz zlehtnobe,' je nadaljeval. 'Pri nas se je v mladinski književnosti razpaslo že nemogoče cicibanstvo. Kakor da bi otroci ne bili več ljudje, temveč neka življenju odmaknjena bitja. To sem povedal tudi ranjkemu Župančiču. Rekel je, da imam prav.'

Nisem takoj razumel, kaj misli pod tem cicibanstvom. Skoraj da je bil hud.

'Cicibanstvo, to je tista nemogoča življenjska odmaknjenost v književnosti za mladino. Kakor da bi otroci sploh ne hodili po zemlji! Takšna mladinska literatura jih vodi skozi neki denaturirani svet.'« (VMb 1950, št. 9, str. 2.)

Te izjave je še dopolnil v privatnem pogovoru z Marico Čepetovo: »Veš, pa je res točno tako, kakor piše Hudales v 'Vestniku'. Solzice sem res napisal iz hudobije! Pedagogom, ki včasih mislijo, da je otrok igračka, sem hotel dokazati, da je otrok človek. Pravi človek, ki čuti in misli in ki čestokrat doživlja življenje okrog sebe globlje in močnejše kakor odrasli.« (M. Čepe: *Zadnje srečanje s Prežihovim Vorancem*; K LdP 1950, št. 43, str. 3.)

Drugačno pisateljevo izjavo o osrednjem motivu za nastanek *Solzic* pa je citiral njegov rojak in organizacijski sodelavec Beno Kotnik v nagrobnem

govoru: »Voranc je izredno ljubil svojo mater. Materina smrt ga je zelo potrla. Kako mora otrok ljubiti svojo mater, kako se otroci vzgajajo, je tako lepo napisal v svoji zadnji knjigi, v 'Solzicah'. 'Napisal sem jih svoji materi v spomin', mi je pred kratkim dejal.« (LdP 1950, št. 47, str. 1.) To izjavo, ki nam razkriva nedvomno enega primarnih in osrednjih motivov za nastanek črtic, zbranih v *Solzicah*, pa ne smemo povezovati z materino smrtjo, kakor bi se moglo razbrati iz citata, ker je Prežih zbirko poslal založbi še pred materino smrtjo.

Prva skupina izjav, ki bi jo lahko pomnožili še z ustnimi izjavami pisateljve vdove in znancev, poudarja polemičen nagib za nastanek zbirke. Te izjave so predvsem zanimive zato, ker nam posredujejo Prežihov odnos do slovenske književnosti za mladino oziroma za del te književnosti. Pri tem Prežih ni imel v mislih zgolj Župančičeve poezije za otroke, po kateri je pojav poimenoval, pač zaradi splošnega slovesa, ki ga uživa v slovenski javnosti, temveč bolj splošen pojav v mladinski književnosti, za katerega je videl pri Župančiču najboljši in najuglednejši primer. To lahko razberemo že iz citatov samih. Kaj vse pa je iz slovenske književnosti za otroke Prežih bral in kaj vse bi utegnil obsegati njegov pojem »cicibanstva«, je zaradi pomanjkanja ustreznega gradiva težko trditi.

Ali lahko pri preučevanju nastanka Prežihovih *Solzic* vsaj v nekem smislu izhajamo iz njegovih izjav o polemičnem nastanku zbirke, je zelo važno vprašanje, posebno ker je pisatelj sam tako poudarjal odločilnost tega motiva. Pri tem ne smemo preko dejstva, da je tudi ob *Jamnici* poudarjal njeno polemično ozadje proti Hamsunovemu *Blagoslovu zemlje* (prim. J. Mrdavšič; Prežihov zbornik, Mrb. 1957, str. 305—309.) In med pisateljevimi prvenci je črtica *Poslednji pot*, iz katerega je razvidna razen motivnega posnemanja tudi nekakšna polemika s Cankarjevim *Hlapcem Jernejem*. V vseh teh primerih gre za snov iz kmečkega življenja, oziroma točneje, iz okolja, ki ga je sam opazoval, iz katerega je sam izšel, v katerem je preživel svojo mladost in s katerim ni zgubil stika vse življenje. Še več, Prežih se je vse življenje imel za del tega okolja. Ko ga je Herbert Grün z nekim spremljevalcem leta 1947 obiskal na Prežihovem, jima je na prehodu ob njivi, kjer je opazoval rast, rekel: »Se vama zdi čudno, da se pisatelj zanima za polje? Nikar ne pozabita, da je to zame važno. *Jaz sem kmet...*« (Podčrtal J. K.; H. G., Na Prežihovem vrhu, Tovariš 1947, str. 404.) Pri tem pa ne smemo zanemariti, vsaj za kasnejšo dobo, Prežihovega idejnega stališča, s katerega je opazoval in razlagal življenje vaške srenje. Zato ni čudno, da je ob srečanju s pomembnimi deli, ki niso bila v skladu z njegovimi spoznanji o svetu, začutil potrebo, da izpove svoje izkušnje in svojo resnico. Pri tem pa moramo upoštevati, da je bil njegov pogled na življenje stvaren, objektivni, zato je polemično reagiral na taka dela, ki so življenjsko stvarnost tako ali drugače idealizirala ali celo izkrivljala. Zato moramo upoštevati take polemične pobude, zlasti tam, kjer jih je pisatelj sam poudarjal, kot pomembne sprožilce pisateljevega ustvarjalnega procesa pri posameznih delih; osrednje motive za nastanek del pa moramo slej ko prej iskati drugje, predvsem v pisateljevem življenjskem izkustvu.

Prežihovo otroštvo je v osnovi pogojeval socialni položaj Kuharjeve družine. Oče, kot najmlajši sin, ni podedoval domačega posestva in je bil brez privatne lastnine. Bil je izučen tesar in se je preživljal s priložnostnim delom. Ko si je ustvaril lastno družino, se je zatekel kot »ofer«, to je človek, ki ima

v najemu stanovanje brez zemljišča, najprej k sorodnikom (Kotnik), nato k tujemu kmetu (Mihele). Ves ta čas je preživel sebe in družino s priložnostnim tesarским delom. Po enoletnem kmetovanju (1896, v tretjem Vorančevem letu) na posestvu ženinega brata (Krauperg) je vzel v najem kmetijo grofa Thurna (Kogelnik), po štirih letih premenjal najemščino (Prežihovo, last lesnega podjetja Fratelli Feltrinelli in kasneje Franca Celestina) in se šele leta 1912 s pomočjo skromne dediščine in prihrankov dokopal do lastne posesti, skromne bajte na Prežkem vrhu z nekaj hektari zemljišča. Žena, hči trdnega kmeta, je dobila za doto poleg bale le nekaj živine. V takih socialnih razmerah je moral prvorojenec Voranc že zgodaj prijeti za delo in to še bolj kakor za njim mlajši bratje, za katere je najmlajši, Avgust, zapisal: »Čim smo dorasli, je bilo delo, in sicer vse od kraja, za kar je bil otrok sposoben. Tu je oče pazil; vendar vsa vzgoja je bila taka, da si se rad vključil, čim si mogel.« (Pismena izjava J. Pogacniku.) Ob takem življenju je bilo kaj malo priložnosti in časa za otroške igre, o katerih je izjavil Avgust Kuhar: »Teh ni bilo nikjer nikoli. V *Borbi* Voranc dosti pove. Otroci so morali delati in konec. Edino, kar je bilo, je oče napravil vsak pust gugalnico na govni (skednju) in pa enkrat hčerki sanke. Sicer nič takega posebnega, le včasih smo igrali veterнице (zavihan in na količek pritrjen papir, ki se potem vrti).« (Ibid.) Zato ni čudno, da se vrstniki spominjajo Voranca kot resnega otroka, bolj zagrenjenega kakor veselega.

Tudi potem, ko je Voranc začel obiskovati vaško šolo, se doma življenje zanj ni bistveno spremenilo, le tem težjih del se je moral lotevati, čim bolj je odraščal. V tem času pa se je v Vorancu začela zbuhati strast do branja. Dovolj je pričevanj, da je že v šolski dobi mnogo bral in sicer vse od kraja, kar mu je prišlo pod roke. Tako je še tisti prosti čas, ki bi mu lahko ostal za razvedrilo, posvetil branju knjig in to ne le mladinski literaturi, marveč že zgodaj resnim delom, kolikor jih je mogel dobiti. Bral je tudi pri delu, ki mu je to dopuščalo, predvsem na paši. Ob branju pa se je vse bolj resnil in zgodaj miselno dozoreval. Bratu Alojziju je kmalu po prvi svetovni vojni pisal v le delno ohranjenem pismu: »Znaš sam, da sem v svoji rani mladosti rad čital ruske romane osobito Tolstoja, Dostojevskega, ljubljenca Gorkija itd. Njim se imam zahvaliti, da sem se zavedel samega sebe in sem spregledal okoli sebe.« (PrZ, str. 231.)

Vsi ti činitelji, socialno okolje, zgodnja vpreženost v delo, pomanjkanje časa za razvedrilo, zgodnja in močna strast do branja in dozorevanje ob literaturi in opazovanju življenja, ob njih pa verjetno še vrsta drugih, manj razvidnih, so vtisnili poseben pečat Vorančevemu otroštvu in zgodnji mladosti. V tej dobi in teh spoznanjih je bil tudi pogojen Prežihov nadaljnji intelektualni in ustvarjalni razvoj. To je sam večkrat poudarjal v avtobiografskih zapiskih in pismih. Najbolj določno pa je izrazil to v že večkrat citiranem odstavku iz novele *Jirs in Bavh*: »To, kar človek doživlja v mladih letih, kar se kali skozi otrokovo dušo, to ostane odločilno pri odraslem, iz tega rasejo nagibi, dejanja. Če se ti v mladih letih do česar koli vsadi ljubezen ali pa sovraštvo v srce, to ostane in se pozneje vedno v taki ali drugi obliki pokaže. Čemur se človek pozneje priuči, to rase najrajši na temelju tega, kar si je osvojil v mladosti.« Zato tudi lahko razumemo, da so bila prav mladostna doživetja, opazovanja in spoznanja osnovni vir Prežihovega literarnega dela.

Prvi večji in temeljitejši obračun z lastno mladostjo v literarni obliki je bila novela *Borba*. Novela snovno zajema celotno Prežihovo mladost, vendar kaže motivni izbor dokaj vidno hotenje: osrednja tema je očetova borba za

lastno ped zemlje, ob njej se nam razkriva postopoma pisateljev idejni razvoj v smeri družbene kritike. Prežihu je lastno otroštvo dalo snov za prikaz trpljenja kmečke proletarske družine. Kasneje so ta mladostna doživetja in predvsem oče kot tipičen lik kmečkega proletarca dajala Prežihu osnovno gradivo za oris vrste usod kmečkih proletarcev. Takega mnenja je bil tudi pisateljev brat Avgust: »Očeta je Voranc najbolj prikazal v *Borbi*, potem pa v odlomkih v *Solzicah*. Sicer pa se vse vrti okrog očeta: v *Jirsu* in *Bavhu*, v *Asasa*, v *Prvi tuš* — *Prvi spopad*, v *Boju na požiravniku*. V *Jamnici* je oče tisti, ki se ob stljeraji postavil na vrh smreke itd.« (Pismena izjava J. Pogačniku.) V tej dobi pa pisatelju ni šlo več za avtobiografsko prikazovanje, marveč je vpletel avtobiografske elemente v druge zgodbe. Kakor za *Borbo* tako tudi za samorastniške novele pa je značilno pisateljevo poudarjanje težkih trenutkov ter očetovega in družinskega trpljenja v borbi z zemljo in za zemljo. To je posledica hotene socialne tendenčnosti teh del, ki je sicer prikrita v objektivnem fabuliranju. Na to je verjetno mislil tudi Avgust Kuhar, ko je dejal, da je Prežih pri orisu očeta v svojih delih nekoliko pretiraval (ibid.).

S prvimi črticami, kasneje vključenimi v zbirko *Solzice*, pa nastopi novo obdobje v Prežihovem upodabljanju motivov iz lastnega otroštva. V večini črtic je še vedno prisotna družbeno kritična motivika, vendar je vse bolj potiskana v ozadje, v ospredje pa stopajo intimna doživetja iz pisateljeve mladosti. Njim se pridruži v povojnih črticah še močan poudarek narodnostnega boja Slovencev na ozemlju, ki so ga hoteli nemški nacionalisti ponemčiti. Ta narodnostna tematika je v zvezi s takratnim Prežihovim političnim delovanjem za priključitev Koroške Jugoslaviji. Osnovna motivika teh črtic pa so slej ko prej Vorančeva intimna doživetja v krogu družine. Oče tu ni več prikazan pri vsakodnevnem trpljenju v boju za kruh in lastno ped zemlje, temveč v odnosu do žene in otrok, predvsem pa kot neupogljiv Slovenec. Še bolj kot oče, pa je v teh črticah živo in z ljubeznijo orisana mati. Prežih je bil vse življenje izmed svojcev najbolj čustveno navezan na mater. Vendar v prejšnjem njegovem delu ostaja njen lik ob strani, to pa zato, ker je bila hči velikega kmeta in je tudi kot žena kmečkega proletarca ohranila gruntarsko miselnost in tako idejno ni sodila v okvir Prežihovih socialno pointiranih novel. V Prežihovih spominskih črticah pa je zdaj njen lik polno zaživel. Tako je vsaj nekaj črtic v *Solzicah* napisanih res materi v spomin, kakor je pisatelj dejal Benu Kotniku (cit. zg.). Vendar Prežih v prikazu matere, kakor tudi očeta in ostalih svojcev ni idealiziral; tudi v teh črticah je ostal dosleden realist.

Kako je prišlo do te Prežihove spremembe v literarnem oblikovanju doživetij iz mladosti in z njo končno do zbirke črtic *Solzice*, je težko z gotovostjo trditi. Vsekakor ta sprememba ni v zvezi s Prežihovim načrtom, pisati za mladino. *Ajdovo strnišče* in *Solzice*, po nastanku prvi črtici iz zbirke, sta bili napisani leta 1941 in leta 1942. Iz tega časa nimamo nobenega podatka, da se je pisatelj nameraval ukvarjati z mladinsko literaturo. Iz spremnega pisma k deponeru rokopisov ter izrezkov in prepisov že objavljenih del, shranjenih v muzejskem bunkerju, ki ga je Prežih napisal 22. avgusta 1942, izvemo za njegov načrt zbirke črtic, kamor je nameraval vključiti razen *Solzic* in *Ajdovega strnišča* še *Veternika*, *Kurjaka*, *Tri posvetnjake* in pogojno *Maščevanje* (prim. Prežihovo ZD I, str. 445). Po tem lahko sodimo, da je bila zbirka zamišljena kot nekakšno nadaljevanje *Samorastnikov*, nikakor pa ni mogla biti namenjena mladini, že zaradi *Kurjaka* ne.

Prva črtica, ki kaže novo oblikovanje Prežihovih doživetij iz otroštva, pa je še vendar v nekem smislu žanrsko nadaljevanje pisateljeve novelistike v *Samorastnikih* in neposredno po njih, je črtica *V kadunji*, napisana v zadnjih mesecih leta 1940 (prim. ZD II, str. 519s). Življenjska zgodba občinske reve je v črtici naslikana skozi perspektivo pisateljevih mladostnih spominov, vtisov in spoznanj; ob tako oblikovani zgodbi stopijo v ospredje pisateljevi starši, predvsem v njihovem odnosu do revežev. Črtice iz nepojasnjenih vzrokov ni vključil v zgoraj omenjeni načrt za zbirko. V *Ajdovem strnišču* in *Solzicah*, ki sta tej črtici po nastanku neposredno sledili, je pisatelj posegel še bolj v intimne odnose do svojcev. Podobne poteze se kažejo tudi v nekaterih odlomkih iz prepisov, ki so nastajali v tem času, na primer oris matere in pradedu ter lastnih otroških vtisov v *Nebeškem sejmu*. Ta nova poteza neposrednega poseganja v otroštvo in zgodnjo mladost v Prežihovem literarnem delu bi se mogla vsaj do neke mere razlagati iz njegovega takratnega življenja. Prežih se je proti koncu leta 1939, po več kot devetih letih življenja v tujini, ilegalnega političnega dela in potikanja po zaporih ilegalno vrnil v domovino. Živel je v Ljubljani in okolici, v Mokronogu in v Zagrebu. Moral je ves čas ostati v ilegalnosti, ker je bil v odsotnosti v Jugoslaviji obsojen na zaporno kazen, ki je ni preстал, bil pa je razbremenjen političnega dela. Tako se je povsem posvetil pisanju (Moj življenjepis, 18. apr. 1947). V tem življenju ga je zatekla okupacija, s katero se je zopet vključil v ilegalno politično in organizacijsko delo v okviru OF in tako deloval vse do aretacije v januarju 1943. Čeprav je živel v bližini, je bil ves ta čas odtrgan od domačega kraja in doma. Matere in očeta ni videl že od maja 1930, ko je ilegalno pobegnil v tujino. V prvih vojnih letih ni mogel imeti z domom niti pismenih zvez. Če upoštevamo Prežihovo veliko navezanost na dom in svojce, nam je razumljivo, da so v takih okoliščinah tem bolj intenzivno zaživel spomini nanje. V tem času pa se je pri Prežihu zaradi vse večje življenjske ogroženosti začela pojavljati tudi slutnja smrti, kar se da razbrati iz zaključnega odstavka že omenjenega spremnega pisma (prim. ZD I, str. 445). S tem, da smo nakazali nekaj momentov, ki so po našem mnenju pogajali vse večje in intimnejše obnavljanje spominov iz mladosti v Prežihovem leposlovju v letih od 1940 do 1942, pa nedvomno problem nastanka teh črtic še ni izčrpan.

Težka pot skozi belogardistične, italijanske in nemške zapore ter koncentracijska taborišča je nasilno pretrgala še tisto skromno snovanje in pisanje, ki se mu je Prežih posvečal v prostih urah prvi dve leti okupacije. Po vrnitvi v domovino maja se je pisatelj zaradi prestanih razočaranj in zaradi organizacijskih in političnih funkcij, v katere je moral vložiti dosti časa in energij, le skromno in počasi začel ponovno ukvarjati z literarnimi načrti in pisanjem. Vendar je bila prav zbirka črtic za mladino med prvimi njegovimi načrti po vojni. Kristina Brenkova, takrat član uredniškega odbora novoustanovljene založbe Mladinska knjiga, je obiskala avgusta 1945 pisatelja na njegovem novem domu na Prežihovem vrhu. Namen tega obiska je bil dogovor za zbirko mladinskih črtic, katere osnova bi bila črtica *Solzice*, ki jo je Brenkova leta 1942 kot Prežihova kurirka nesla od pisatelja v bunker. Rokopis te črtice je Prežih izročil Brenkovi, da ga prepíše in odda tipkopis založbi. Prežih je obljubil, da bo napisal še vrsto podobnih črtic. Brenkova mu je predlagala, da naj bi bila knjiga ilustrirana in da naj bi ilustracije napravil slikar France Mihelič. Prežih je bil s tem sporazumen, želel pa je, da bi bile ilustracije v barvah. Brenkova

je oktobra 1945 odšla od Mladinske knjige k filmskemu podjetju, zato so nadaljnji dogovori o zbirki potekali z drugimi predstavniki založbe. (Po razgovoru z dr. Kristino Brenkovo 2. jul. 1965.)

S to zunanjo pobudo se je Prežih verjetno prvič v življenju začel resno ukvarjati s problemom pisanja za mladino. V ohranjeni in dostopni pisateljevi korespondenci do tega časa imamo samo eno omembo v zvezi z mladinsko literaturo. Ta omemba sega časovno v prvo Prežihovo ustvarjalno obdobje. V dokaj obširnem pismu, ki ga je Lovro Kuhar pisal 27. marca 1914 z Dunaja rojaku in mentorju Franu Kotniku, pravi, da bi v primeru, če njegov poslani spis ne bi bil uporaben za Koledar Mohorjeve družbe, bil pripravljen poslati »kako otroško povest, dasi se bojim pisati. Ne vem namreč, kako bi začel o otrokih.« (NOja 1964, str. 312.) Iz te kratke omembe lahko sklepamo, da se je Lovro Kuhar že v zgodnji pomladi 1914 ukvarjal z mislijo, da bi napisal povest za otroke, da pa zanjo ni našel ustreznega oblikovalnega načina. Še verjetneje pa je, da ga je k pisanju take povesti nagovarjal Kotnik, sam pa se je tovrstnega pisanja takrat še branil, bodisi ker se je bal, da nalogi ne bi bil kos, ali pa je že takrat imel pomisleke proti literaturi za mladino, ki jo je poznal, ni pa še videl boljše poti k rešitvi tega problema. Vsekakor pa od takrat ne zasledimo več v Prežihovi korespondenci niti v pričevanjih njegovih znancev vse do leta 1945 nobenega sledu o kaki nameri, pisati za mladino.

Podoba je, da se tudi leta 1945 Prežih ni povsem odločil, da bi in kako bi pisal za mladino. Vendar pa je pobuda Brenkove le delovala nanj, samo da so pretekla še tri leta, preden jo je uresničil. Nekaj je bilo najbrž temu krivo to, da je Brenkova odšla k Filmskemu podjetju Slovenije, še več pa Prežihova zaposlenost z organizacijskim in političnim delom ter druge literarne obljube in načrti. Razen zunanje pobude pa je delovalo na Prežiha predvsem okolje, v katerem je živel in ki mu je ob ponovnem stiku z njim budilo spomine na tu preživeto mladost. Pri tem ne smemo prezreti bližine pisateljeve matere, s katero je po dolgih letih ločitve spet živel skupaj. Vsi ti činitelji so poleg drugih, priložnostnih pobud pripomogli, da je Prežih od časa do časa svoje mladostne spomine tudi literarno izoblikoval. Zanimivo je, da se prve povojne spominske črtice dogajajo na Prežihovem, kjer so bili Kuharji več kot deset let najemniki in kjer je zdaj pisatelj živel v novi hiši, ki jo je zgradil predvojni lastnik. Stara hiša, kjer so nekdaj živeli Kuharji, in staro gospodarsko poslopje, sta še vedno stala. Na parni gospodarskega poslopja je Prežih napisal svoje pisateljske prvence in spomin na te začetke je v literarni obliki obudil v črtici »*Listnica uredništva*« (Obz 1946). Predsedništvo v Klubu koroških Slovencev in aktivna prizadevanja za pravilno rešitev koroškega vprašanja, ki se je takrat v diplomatskih krogih ponovno pretresalo, je pisatelja vzpodbudilo, da je popisal svoj prvi stik in spopad s ponemčevanjem koroških Slovencev v utrakvistični vaški šoli; tako je nastala črtica *Prvi korak* (Obz 1947). Praznika velika noč in prvi maj sta obudila spet druge spomine iz pisateljeve mladosti, ki jih je obdelal v črticah *Tri pisanke* (LdP 1947, št. 81) in *Moj prvi maj* (napisana za prvomajsko štev. DEn 1947, a ni bila obj.). Vse te črtice pa še niso bile pisane za mladino, kar potrjujejo časopisi, katerim so bile namenjene, pa tudi dejstvo, da je pisatelj le dve od njih vključil kasneje v zbirko črtic za mladino.

O začetni fazi ponovnih dogovorov med založbo Mladinsko knjigo in pisateljem, ki so privedli do zbirke, nimamo dokumentov. Prvi ohranjeni nam

pričajo, da se je Prežih načrtno lotil dela za zbirko, ko se je vrnil iz zdravilišča Slatina Radenci in ko je dokončal nato lagersko novelo *Tat*. Rokopis te novele je odposlal 30. maja 1948., 4. junija pa je že omenil v pismu prijatelju Ferdu Godini: »Pišem in krpam neke mladinske stvari.« Ker je Prežih črtice, ki jih je že prej objavil, izdal v zbirki nespremenjene (razen jezikovnih korektur), nas izraz »krpam« navaja k misli, da je nekatere prvotne variante črtic, ki so se ohranile v zapuščini, napisal že prej in jih je v tem času predeloval oziroma pisal na novo. Delo je pisatelju hitro napredovalo, ker je že 17. junija pisal Godini: »Sedaj končujem zbirko povesti za mladino, ki bo pod imenom 'Solzice' izšla letos pri Mladinski knjigi. Imam napisati še zadnjo črtico.« Da je tako z lahkoto pisal, je pripomoglo tudi dobro zdravstveno stanje; v pismu Fani Koširjevi z dne 10. avgusta 1948 namreč omenja, da se je »v Radencih zelo popravil« in da je »bil še cel junij zelo dober«. Preseneča nas tudi dejstvo, da se je že tako kmalu odločil za naslov zbirke, ker je dve leti prej dolgo okleval, preden je poimenoval zbirko *Naši mejniki*, in še prepustil dokončni izbor naslova Vinku Möderndorferju. Najbrž je o tem odločila istoimenska črtica, ki je bila pravzaprav povod za nastanek zbirke.

Kakšna je bila nadaljnja usoda Prežihove zbirke za mladino, lahko sklepamo le iz pisem predstavnikov založbe, ki so se ohranila v Prežihovi zapuščini, in še nekaterih omemb v korespondenci, ker se v arhivu Mladinske knjige ni ohranil niti rokopis niti pogodba ne Prežihova pisma, kolikor je bilo pač mogoče ugotoviti, ker arhiv založbe še ni dokončno urejen (po izjavah Ivana Potrča, Kristine Brenkove in Cirila Trčka).

Prežih je poslal založbi rokopis zbirke brez črtice *Solzice* v zadnjih dneh junija ali prvih dneh julija 1948. Ta rokopis še ni obsegal več črtic, ki so v zbirki izšle. V spremnem pismu je verjetno opozoril na rokopis *Solzic*, ki ga je leta 1945 izročil Kristini Brenkovi. Potožil je najbrž tudi zaradi zdravja, ki se mu je spet začelo slabšati. To namreč lahko razberemo iz pisma ravnateljice založbe Zorke Peršičeve z dne 7. julija 1948, ki ga je pisala po prejemu Prežihove pošiljke rokopisov. V tem pismu piše o zbirki:

»Zelo smo bili veseli Tvoje zbirke črtic za mladino. Meni osebno so vse zelo všeč, edino 'Dobro jutro' mi je nekoliko manj všeč. 'Solzice' so še pri nas in jih bomo vključili v zbirko. Če bi napisal še kaki dve črtici (iz preteklosti, ker bi se po mojem kvarila enotnost zbirke s črtico napisano v sodobnosti), mogoče vsebovale kaj o problemu Koroške, ni pa nujno, saj to boš že sam videl.« Napovedujejo še, da bodo zbirko natisnili jeseni.

Iz citiranega ni razvidno, ali je že Prežih sam obljubil, da bo dodal v zbirko še kako črtico, ali je bilo to predlog Peršičeve. Vsekakor pa takrat teh črtic ni mogel napisati, ker se mu je zdravje poslabšalo in ker mu je zbolela tudi mati in kmalu zatem umrla. Po materini smrti se je Prežih zdravil v mari-borski bolnišnici (od 2. do 18. avg.; prim. Prežihov zbornik, str. 217). Po vrnitvi domov je prejel pismo Mladinske knjige z dne 18. avgusta, osnutek pogodbe in rokopis zbirke z jezikovnimi popravki. Pismo vsebuje nekaj zanimivih podrobnosti v zvezi z zbirko:

»V prilogi Vam pošiljamo 2 izvoda pogodbe za 'Solzice' ...

Obenem Vam pošiljamo tekst 'Solzic' v ponoven pregled. Prosimo Vas, da pregledate in nam sporočite svoje mnenje glede nekaterih popravkov, ki jih je predlagal v tekst prof. A. Gspan.

Slikar F. Mihelič je obljubil ilustracije in to za jesen. Prej pa tako in tako ne bomo mogli knjige tiskati, ker ni papirja. Če bodo pogoji, bomo morda tiskali 'Solzice' kot množično izdajo, kakor smo letos 'Tončka'»

Bevkovo mladinsko povest Tonček so leta 1948 prejeli kot nagradno knjigo vsi redni naročniki otroške revije »Pionir«. V enak namen in v veliki nakladi je nameravala torej založba izdati v letu 1949 Prežihove *Solzice*, kar je tudi uresničila. Zato se izdaja *Solzic* ni zavlekla do jeseni 1948, kakor predvidevajo v pismu, temveč vse do pozne pomladi 1949.

Kmalu po vrnitvi iz mariborske bolnišnice se je Prežih začel ukvarjati z mislijo na črtici, ki naj bi jih zbirki še dodal. Fani Koširjevi, ki ga je prosila za prispevek za »Kmečko ženo«, je 1. septembra pisal: »Moram prej končati tisti dve črtici za Mladinsko knjigo, ki še manjkata za mojo zbirko.« Vendar mu pisanje ni šlo več tako od rok kakor spomladi, ker ga je vse bolj mučila bolezen. Črtici pa je verjetno napisal vsaj do 15. oktobra, ko si je napravil seznam rokopisov, ki jih je oddal za zbirko *Solzice*. Ta seznam je pripisal h kopiji tretje strani tipkopisa prvotne inačice *Prvega pisma*. Seznam je bil verjetno nastavljen zaradi pregleda nad oddanimi rokopisi in ne kot osnutek za ureditev zbirke: »1) Tri pisanke, 2) Nagrada, 3) Prvi maj, 4) Višja matematika, 5) Ajdovo strnišče, 6) Dobro jutro, 7) Prvo pismo, 8) Potolčen kramoh, 9) Bolečina, 10) Levi devzej, 11) Solzice, 12) Svinja — imajo za Solzice'. 15/10. 48.«

Zanimivo in hkrati tvegano vprašanje je, na osnovi tega seznama in skromnih dejstev sklepati, kateri dve črtici je Prežih napisal oziroma vključil v zbirko šele v septembru ali prvi polovici oktobra. Z dokajšnjo gotovostjo lahko trdimo to le za *Prvo pismo*. Za to priča dejstvo, da je citirani seznam pripisan k delu prvotnega tipkopisa črtice. Razen tega je ta črtica v seznamu posebej označena s kljukico, pa tudi papir, na katerem je natipkan dokončni tekst črtice, se razlikuje po kakovosti in obliki od vrst papirja, na kakršne so natipkane ostale črtice v zbirki, vsaj kolikor so se njihovi tipkopisi in kopije ohranili v pisateljevi ostalini. Druga črtica, ki jo je verjetno šele na koncu vključil v zbirko, je *Svinja*, za kar bi morda govorilo dejstvo, da jo je na seznamu zapisal zadnjo. Ta črtica pa je nastala že pred tem časom. Napisana je bil za Koledar OF oziroma koledar Prešernove knjižnice. Uredniku tega koledarja Ignacu Koprivcu jo je Prežih poslal po 10. juliju 1948; tega dne je namreč Koprivec ponovno prosil pisatelja, naj mu pošlje prispevek za koledar. Torej je črtica nastala neposredno za tem, ko je poslal Prežih Mladinski knjigi rokopise za zbirko mladinskih črtic. Jeseni, ko mu bolezen ni dopuščala, da bi napisal še eno novo črtico za zbirko, je v knjigo vključil še *Svinjo*. Prežihovo delo na zbirki *Solzice* je bilo tako sredi oktobra 1948 zaključeno.

Izdaja knjige pa se je zavlekla deloma zato, ker je založba hotela izdati zbirko v množični nakladi ob zaključku šolskega leta, deloma pa zaradi ilustratorja Franceta Miheliča, ki ilustracij še ni izdelal niti se še ni dokončno odločil, ali bo knjigo ilustriral. V tem času pa se je za knjigo že zanimala beogradska založba Novo pokolenje, ki je nameravala izdati *Solzice* v srbskem prevodu. O vsem tem je pisatelja obvestil Ivan Potrč v pismu 22. decembra 1948, kjer mu tudi sporoča: »Danes smo poslali prepis 'Solzic' Nopoku v Beograd, kjer jih nameravajo prevesti. Gotovo se strinjaš s tem.« Glede ilustracij se je zadeva uredila šele v začetku marca 1949. Mihelič je bil sicer pripravljen priti v Kotlje že v začetku februarja, kakor je obvestil Prežiha Potrč. Prežih pa je bil takrat

še v slovenjegraški bolnišnici, kjer se je zdravil že od decembra. Mihelič je v Kotlje prišel tako najbrž šele 26. februarja, kakor je dva dni prej napovedal Prežihu, in se tam zadrževal osem dni, kar je razvidno iz Prežihove knjige obiskov. Upodobil je vrsto motivov Prežihovega rodnega okolja, med drugim tudi pisateljevo rojstno hišo in njej pripadajočo kaščo. Vendar se v tem času najbrž ni utegnil kdovekaj pogovoriti s pisateljem, o čemer priča naslovna slika (na platnicah) prve izdaje, kjer je upodobil namesto šmarnic, ki jim v Prežihovih krajih pravijo solzice, rastlino, ki jo označujejo kot solzice v osrednjih slovenskih narečjih.

Nekako v tem času je tudi založbi uspelo priskrbeti vse potrebno, da bi *Solzice* izšle v visoki nakladi. Hkrati se je pred začetkom tiska založnica tudi odločila, izločiti iz zbirke črtico Svinja, češ, »da ne spada v okvir zbirke in bi nekoliko motila celoto«. O tem je založba obvestila avtorja v dopisu z dne 22. marca 1949, ki ga je podpisal novi ravnatelj Boris Makovec. Glede roka izida in višine naklade je v pismu rečeno: »Obveščamo Vas, da bodo izšle 'Solzice' maja meseca v množični izdaji. Za točno naklado še ne vemo, ker bomo šele te dni začeli z agitacijo in z zbiranjem naročnikov. Po dosedanjih izkušnjah računamo najmanj na naklado 40.000 izvodov.«

Prežiha je zanimalo, kako je s srbskim in hrvaškim prevodom zbirke, za katere se je Mladinska knjiga dogovarjala z založbama Novo pokolenje v Beogradu in Novo pokolenje v Zagrebu. Zato je o tem povprašal v pismu glavnega urednika Mladinske knjige Ivana Potrča. Potrč ga je o tem obvestil v pismu 8. aprila: »Tako hrvaški kakor srbski prevod bosta izšla letos, prevajati pa bodo začeli, ko jim bomo poslali krtačne odtise. Mislim pa, da bi bilo dobro, če bi kdo njihov prevod pregledal, kak Slovenec. Kar se tega tiče, jim bomo pisali, in upam, da se ne bodo čutili prizadete.« V istem pismu je Potrč še obvestil Prežiha: »Naročila za 'Solzice' prihajajo pridno iz šol. Mislim, da jih bomo tiskali v nakladi do 40 tisoč.«

Tik preden je šla zbirka v tisk, jo je dobil v roke pesnik Oton Župančič z namenom, da ji napiše predgovor. Župančič je res napisal zbirki spremno besedo in jo naslovil *Beseda z Vorancem in o Vorancu*. Ti odstavki, ki so menda zadnje, kar je pesnik napisal za javnost, izraža veliko priznanje Prežihovi umetnosti. V njih je Župančič preko impresij ob branju Prežihove zbirke skušal določiti raznolikosti in bistvo Prežihove umetnosti. Ta predgovor je skorajda postal sestavni del *Solzic*, saj se z njimi stalno ponatiskuje, vključen pa je tudi v večini prevodov zbirke.

Po uvrstitvi podatkov o knjigi v bibliografijo v *Slovenskem knjižnem trgu*, naši takratni založniški reviji, lahko sklepamo, da so *Solzice* izšle v juniju 1949. Dejanski podatki o višini naklade in vrsti izdaje so zabeleženi v poročilu v dvojni številki Slovenskega knjižnega trga, izšli 20. avgusta: »Ta drobna knjiga Prežihovega Voranca je izšla v dveh izdajah: za naročnike Cicibana in Pionirja, ki so jo prejeli kot 'nameček', je bila tiskana v nakladi 45.000 izvodov v rotacijskem tisku (časopisni papir) in jo je mladina prejela zastonj; posebej je bila natisnjena nato še naklada 1000 izvodov na boljšem papirju. Ta izdaja je tudi v prodaji.« Prva naklada je bila broširana, druga vezana v platno. Skoraj istočasno oziroma kmalu za slovensko izdajo sta izšla tudi prvič srbski (Đurđevak, prev. Đuza Radović, Beograd 1949) in hrvaški prevod (Đurđice, prev. Hijacint Petris, Zagreb 1950).